

جمهوری اسلامی ایران

مدیریت حوزه علمیه استان قم

رساله علمی سطح ۳

بررسی عوامل دین‌گریزی و راه‌های مقابله با آن از منظر قرآن

استاد راهنما: حجت‌الاسلام و المسلمین غلامحسین اعرابی

استاد مشاور: حجت‌الاسلام و المسلمین سید رضا مؤدب

محقق: محسن کمالی

صلى الله عليه وسلم

تقديم به

این نوشتار ناچیز را به محضر مبارکِ قطبِ عالم امکان

حضرت ولی عصر، مهدی موعود (عج) تقديم

می‌نمایم.

ان شاء الله خداوند متعال در ظهور ایشان تعجیل فرماید

و قلب نازنین حضرتش را از ما راضی و خشنود گرداند

سپاس

پیشاپیش، از زحمات اساتید محترم خود که در تعلیم علوم دینی به اینجانب تلاشهای بسیاری نمودند، به ویژه استاد محترم راهنما، «حجت الاسلام و المسلمین دکتر غلامحسین اعرابی» که در خصوص تدوین این رساله مرا یاری دادند و در جای جای تدوین این رساله، راهنما و گره‌گشای اینجانب بودند و از استاد مشاور «حجت الاسلام و المسلمین دکتر سید رضا مؤدب»، کمال قدر دانی و سپاسگزاری را می‌نمایم و از درگاه خداوند متعال، توفیقات روز افزون ایشان را در سایه ی حضرت ولی عصر (عج) روحی و ارواحنا له الفداه خواستارم.

چکیده:

انسان‌ها از نظر فطری گرایش به دین و دین‌داری دارند و گریزان بودن از دین جریانی بر خلاف فطرت و طبیعت است. همواره دین‌داران نگرانی‌های متعددی در زمینه‌های اخلاقی، فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی داشته‌اند. غالباً دین‌گریزی با کنار گذاشتن اصول یا فروع دین به خاطر عوامل اخلاقی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی به وجود می‌آید. عوامل اخلاقی، انگیزه‌هایی است که ممکن است برای بی‌دینی و گرایش به الحاد به صورت ناخودآگاه در درون فرد وجود داشته باشد، هرچند خود شخص از تأثیر آن‌ها آگاه نباشد؛ همچون جهل، هوای نفس و تکبر. عوامل فرهنگی منتسب به دین هستند و به دین‌داران به عنوان مثال: علمای بی‌عمل و تهاجم فرهنگی بر می‌گردند. علاوه بر دو عامل سابق، عوامل اجتماعی (محیط فاسد، دوست بد و خانواده نامناسب) و عوامل اقتصادی (فقر، احساس بی‌نیازی) نیز انسان را از پایبند بودن به دین بازمی‌دارد. در اینجا باید راهکارهایی جهت مقابله با عوامل و اسباب دین‌گریزی ارائه گردد و از آنجا که هر کدام از عوامل با عامل دیگر فرق دارد لذا هر یک راهکارهایی مخصوص خود را می‌طلبد. بنابراین سعی شده با تحقیق در آیات و روایات، برای هر یک از عوامل راهکارهایی ارائه گردد.

کلید واژه‌ها: عوامل دین‌گریزی، دین‌گریزی، مقابله با دین‌گریزی، فرهنگ، اخلاق،

فهرست مطالب

.....	تقدیم به	أ
.....	سپاس	د
.....	مقدمه	۱
.....	بخش اول: مفاهیم و کلیات	۵
.....	فصل اول: مفاهیم	۶
.....	گفتار اول: مفهوم لغوی دین	۶
.....	گفتار دوم: مفهوم اصطلاحی دین	۸
.....	گفتار سوم: معانی دین در قرآن	۹
.....	گفتار چهارم: تعریف «دین دار»، «دین گریز» و «بی دین»	۱۱
.....	فصل دوم: کلیات	۱۲
.....	گفتار اول: قلمرو دین در زندگی از منظر قرآن	۱۲
.....	گفتار دوم: نشانه‌های دین‌داری و بی‌دینی در قرآن	۱۶
.....	گفتار سوم: دین رویکردی فطری و دین‌گریزی، رویکردی تحمیلی	۲۳
.....	بخش دوم: عوامل دین‌گریزی از منظر قرآن	۲۶
.....	فصل اول: عوامل اخلاقی	۲۷
.....	گفتار اول: میل به گناه	۲۹
.....	گفتار دوم: نسیان آخرت	۳۱

۳۲	گفتار سوم: هواپرستی
۳۴	گفتار چهارم: جاه‌طلبی
۳۷	گفتار پنجم: دنیا‌طلبی و دنیا‌گرایی
۳۸	گفتار ششم: جهل و نا‌آگاهی
۴۰	گفتار هفتم: تکبر
۴۳	فصل دوم: عوامل فرهنگی
۴۶	گفتار اول: تبلیغات دشمنان (تهاجم فرهنگی یا جنگ نرم)
۵۲	گفتار دوم: تقلید و شخصیت‌گرایی
۵۳	گفتار سوم: خشونت
۵۶	گفتار چهارم: عملکرد نادرست برخی از عالمان دینی
۵۸	گفتار پنجم: اظهار نظر غیر متخصصین نسبت به دین
۶۱	فصل سوم: عوامل اجتماعی
۶۱	گفتار اول: خانواده نامناسب
۶۴	گفتار دوم: محیط فاسد
۶۶	گفتار سوم: هم‌نشینی بد
۶۸	فصل چهارم: عوامل اقتصادی
۶۸	گفتار اول: احساس بی‌نیازی
۷۰	گفتار دوم: فقر
۷۲	بخش سوم: راه‌های مقابله با دین‌گریزی
۷۳	فصل اول: راه‌های پیش‌گیری از دین‌گریزی
۷۴	گفتار اول: بصیرت‌افزایی
۷۸	گفتار دوم: تربیت دینی
۸۰	گفتار سوم: زدودن فقر و ایجاد اشتغال
۸۱	فصل دوم: راه‌های مقابله با عوامل اخلاقی
۸۱	گفتار اول: راه‌های مبارزه با گناه
۸۸	گفتار دوم: راه‌های مقابله با نسیان آخرت
۹۳	گفتار سوم: راه‌های مقابله با هوای نفس

۹۸	گفتار چهارم: راه‌های مقابله با جاه‌طلبی
۱۰۰	گفتار پنجم: راه‌های مقابله با حب دنیا
۱۰۶	گفتار ششم: راه‌های مقابله با جهل
۱۰۸	گفتار هفتم: راه‌های مقابله با تکبر
۱۱۲	فصل سوم: راه‌های مقابله با عوامل فرهنگی
۱۱۲	گفتار اول: راه‌های مقابله با جنگ نرم
۱۱۷	گفتار دوم: راه‌های مقابله با تقلید کورکورانه
۱۲۲	گفتار سوم: راه‌های مقابله با خشونت منتسب به دین
۱۲۴	گفتار چهارم: راه‌های مقابله با عالمان بی‌عمل
۱۲۵	گفتار پنجم: راه‌های مقابله با اظهار نظر غیر متخصصین
۱۲۷	فصل چهارم: راه‌های مقابله با عوامل اجتماعی
۱۲۷	گفتار اول: مقابله با خانواده نامناسب
۱۳۲	گفتار دوم: مقابله با محیط فاسد
۱۳۴	گفتار سوم: مقابله با دوست بد
۱۳۷	فصل پنجم: راه‌های مقابله با عوامل اقتصادی
۱۳۷	گفتار اول: مقابله با احساس بی‌نیازی
۱۳۹	گفتار دوم: مقابله با فقر
۱۴۲	نتیجه‌گیری
۱۴۴	فهرست منابع:

مقدمه

۱- تبیین موضوع

انسان در سیر زندگی پیوسته برای تأمین سعادت خود تکاپو و تلاش می‌کند و برای رسیدن به این هدف به دنبال اسباب و وسایلی است که در رساندن وی به مقصد مؤثرند. همین حقیقت که انسان به حسب فطرت برای سعادت خود می‌طلبد خواسته دین است. به عبارت دیگر، سعادت فرد و جامعه به آرامش روح و روان او بستگی دارد و در صورتی می‌تواند به این آرامش دست یابد که در سایه آموزه‌های دینی و سجایای اخلاقی رشد یابد. در این صورت است که سعادتش تأمین می‌شود.

جامعه‌ای که به دین پایبند نباشد واقع‌بینی و روشن‌فکری را از دست می‌دهد و عمر گرانمایه خود را در گمراهی و ضلالت می‌گذراند. عقل را زیر پا گذاشته و همچون حیوانات کوتاه‌نظر و بی‌خرد زندگی می‌کند؛ دچار زشتی اخلاق و پستی کردار می‌شود و بدین ترتیب از امتیازات انسانی محروم می‌شود. از نظر اسلام انسان‌ها فطرت دینی دارند؛ بنابراین اعتقاد به خدا و گرایش به دین، نشانه سلامتی آدمی و گریز و ستیز با آن، به منزله بیماری است. از این رو گرایش به دین نیاز به علت جویی ندارد بلکه باید به دنبال این بود که چرا بشر به بی‌دینی گرایش می‌یابد و راه مقابله با این دین‌گریزی چیست و چگونه این دین‌گریزی را به حداقل برسانیم.

با توجه به اهمیت مسئله و تأکیده‌های فراوانی که در اسلام بر از بین بردن عوامل دین‌گریزی شده، در این تحقیق سعی شده با استفاده از آیات و روایات عوامل دین‌گریزی و راه‌های مقابله با آن شناسایی شود تا از شیوع بی‌دینی و دین‌گریزی در جامعه جلوگیری شود.

۲- اهمیت و ضرورت تحقیق

امروزه اندیشمندان جهان به این نکته توجه دارند که بزرگ‌ترین بحرانی که گریبان گیر جامعه بشریت، خصوصاً جوامع صنعتی شده است، بحران دوری از دین و خداست؛ و از آنجا که دین و دین‌داری با حقیقت انسانی و وجوه مختلف زندگی وی پیوند دارد، بحران‌های اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، روحی و فکری، ناشی از فقدان معنویت و دین‌داری در جامعه بشری است و حل این بحران‌ها تا حدود زیادی منوط به حل بحران دین‌داری است.

از این رو شایسته است که عوامل دین‌گزیزی و راه مقابله با این عوامل، در جهان امروز به‌طور جدی کشف و بررسی شود تا آگاهی و شناخت بیشتری در این زمینه به دست آید و بتوان از دین‌گزیزی مردم جلوگیری کرد و آن‌ها را در راه سعادتشان که همان هدف دین است ثابت‌قدم نگه داشت.

۳- سؤالات تحقیق

الف: سؤال اصلی:

۱. عوامل دین‌گزیزی و راه‌های مقابله با دین‌گزیزی از منظر قرآن چیست؟

ب: سؤالات فرعی:

مفهوم لغوی و اصطلاحی دین چیست؟ معانی دین در قرآن کدامند؟ از منظر قرآن محدوده و قلمرو دین در زندگی انسان به چه میزان است؟ نشانه‌های دین‌داری از نظر قرآن چیست؟ آیا دین رویکردی فطری است و دین‌گزیزی رویکردی تحمیلی؟

اقسام عوامل دین‌گزیزی از منظر قرآن چیست؟ آیا عواملی که به خلیات انسان بر می‌گردد باعث دین‌گزیزی می‌شود؟ عوامل فرهنگی که باعث دین‌گزیزی می‌شوند کدامند؟ چه عوامل اجتماعی باعث دین‌گزیزی می‌شود؟

آیا فقر را می‌توان یکی از عوامل اقتصادی نام برد که باعث گریز از دین می‌شود؟ چه راه‌هایی برای پیش‌گیری و درمان از دین‌گزیزی در قرآن بیان شده است؟ آیا توجه به تربیت دینی در خانواده موجب پیش‌گیری از دین‌گزیزی می‌شود یا خیر؟

۴- فرضیه تحقیق

۱. دین‌گریزی پدیده و معضلی اجتماعی است که نمی‌تواند معلول یک علت باشد بلکه عوامل مختلفی در آن دخالت دارد که این عوامل عبارت است از:

الف) عوامل اخلاقی؛ مانند گناه و نسیان آخرت ب) عوامل اجتماعی؛ مانند دوست، هم‌نشین بد و خانواده ج) عوامل فرهنگی؛ مانند تهاجم فرهنگی د) عوامل اقتصادی؛ مانند فقر، احساس بی‌نیازی.

۲. دین‌گریزی مانند دیگر آسیب‌های اجتماعی قابل‌پیش‌گیری و درمان است که می‌توان در دو مرحله قابل طرح می‌باشد:

الف) مرحله پیش‌گیری: در این مرحله می‌توان از راه بصیرت‌افزایی و ایجاد اشتغال و توجه به تربیت دینی از دین‌گریزی پیش‌گیری کرد.

ب) مرحله درمان: راهکارهای درمان دین‌گریزی همچون عوامل دین‌گریزی، متفاوت است؛ یعنی هر یک از عوامل دین‌گریزی راهکار مخصوص به خود را می‌طلبد. مثلاً دین‌گریزی برخاسته از عوامل اجتماعی راه درمان خود را دارد که با دین‌گریزی برخاسته از عوامل فرهنگی متفاوت است.

۵- اهداف و فوائد تحقیق

هدفی که در این تحقیق به دنبال آن هستیم، اولاً: تبیین عواملی است که به دین‌داری مسلمانان آسیب می‌رساند و باعث دین‌گریزی عده‌ای از انسان‌ها می‌شود. ثانیاً: تبیین راهکارهای مقابله با دین‌گریزی است. فایده ارزشمند این تحقیق تحکیم مبانی دینی انسان‌ها به خصوص قشر جوان، به وسیله شناخت عوامل دین‌گریزی و ارائه راهکارهای قرآنی جهت مبارزه با این معضل می‌باشد.

۶- کاربرد و نتایج تحقیق

این تحقیق قطعاً برای کارشناسان علوم اجتماعی و روانشناسی کاربردی اساسی و مفید خواهد داشت؛ و از باب اینکه عوامل دین‌گریزی و راه‌های مقابله با دین‌گریزی در این تحقیق بیان شده، برای خانواده‌هایی که دغدغه حفظ دین‌دارند قابل استفاده است. همچنین برای همه مسلمانان در تمام شئون زندگی اسلامی‌شان نتایج مفیدی خواهد داشت.

۷- پیشینه تحقیق و امتیاز این پژوهش

در زمینه عوامل دین‌گزیزی از منظر قرآن برخی از دانشمندان به صورت پراکنده مباحثی را مطرح کرده‌اند که می‌توان در کتب اخلاقی و اعتقادی مطالبی را جستجو کرد. همچنین کتب مستقلی همچون «علل گرایش به مادی‌گری» از شهید مطهری، نگارش شده است؛ اما در این کتاب به عوامل محدودی بسنده شده و تمام عوامل با محوریت آیات قرآن بیان نگردیده است. همچنین کتاب «عوامل و ریشه‌های دین‌گزیزی از منظر قرآن و حدیث» نوشته علی شکوهی؛ در این کتاب هم راه‌های مقابله با دین‌گزیزی مورد بررسی قرار نگرفته است. از دیگر کتبی که در این زمینه نگارش شده کتاب «رهزنان دین» نوشته مصطفی دلشاد تهرانی درباره دین‌گزیزی می‌باشد؛ از آن جایی که صرفاً نهج‌البلاغه مورد نظر نگارنده بوده است مطالب آن نیز با توجه به همان کتاب بوده لذا از قرآن و سایر کتب روایی استفاده نشده و همچنین پاره‌ای از عوامل در آن ذکر شده است.

اما در محور دوم این تحقیق که راهکارهای مقابله با عوامل دین‌گزیزی است کتابی تدوین نشده و تنها یک مقاله علمی توسط آقای «محمد بهرامی» با عنوان «دین‌گزیزی؛ عوامل و راهکارها در پرتو قرآن»، به رشته تحریر در آمده که این مقاله هم به تعداد محدودی از راهکارها اشاره دارد. پس امتیاز این تحقیق اولاً نظم دهی به مطالب پراکنده در مورد عوامل دین‌گزیزی است؛ ثانیاً: با محوریت آیات قرآنی نگارش شده است؛ ثالثاً: بیان راهکارهای مقابله با دین‌گزیزی است که پیشینه قابل توجهی ندارد.

۸- روش و شیوه تحقیق و پژوهش

در این رساله با روش نقلی- و حیانی و با شیوه توصیفی- تحلیلی، عوامل دین‌گزیزی و راهکارهای مبارزه با آنها از قرآن جمع‌آوری شده و تحلیل و بررسی شده است.